

Науково-технічне слово. – Львів, 1992. – №1. – С.5–10. 6. Рекомендації. Розробка стандартів на терміни і определения Р 50-603-1-89. – М., 1990. – 54с. 7. Скороходько Э.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К., 1983. – 218с. 8. Скороходько Э. Сетевое моделирование лексики // Использование ЭВМ в лингвистических исследованиях. – К., 1990. – С.129–167. 9. Стефанов В. Деякі основні принципи розробки стандартів на науково-технічну термінологію // Тези 1-ої МНК „Проблеми української науково-технічної термінології”, – Львів. 1992. – С.180–183. 10. Шелов С.Д. Стандартизація термінології в області використання земельних ресурсів // Научно-техническая терминология. – М., 1986. – С.4–8. 11. Felber, H. Standardization of Terminology in the USSR. A cursory review. Babel 16. – 1970. – №4. – P.197–203. 12. Felber H. Terminologieprobleme im Informations- und Dokumentationswesen. Das terminologische Fachwörterbuch und der Thesaurus / Terminology problems in information and documentation. The terminological specialized vocabulary and the thesaurus. – 1997. – Infoterm 4 – 79–9p. 13. Felber, H. The development of national and international terminology work and documentation. – 1987, (Infoterm 11-78). – 21p.

Адам Гожий

Полтавська гравіметрична обсерваторія НАН України

УДОСКОНАЛЕННЯ І СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРАВОПИСУ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ ІМЕН І ПРІЗВИЩ

© Адам Гожий, 2002

Звернено увагу на велике правове значення правильного написання власних імен і прізвищ людей різними мовами. Відзначено, що сучасний стан правил написання українських імен і прізвищ різними мовами є незадовільний. Запропоновано шляхи удосконалення і стандартизації таких правил.

Is paid attention to the large legal effect of a correct spelling of own names and surnames of the people in different languages. It is marked, that the modern state of rules of a spelling of the Ukrainian names and surnames in different languages is unsatisfactory. The ways of improvement and standardization of such rules are offered.

*“Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває,
Той у грудях не серденько, тільки камінь має.”*

С. Воробкевич

1. На попередній конференції “Проблеми української термінології” ми вже наголошували на необхідності ліквідації свавілля в написанні власних імен і прізвищ українською і російською мовами. Однак за два роки, що минули після конференції, ситуація не тільки не поліпшилась, а, навпаки, погіршилась. Започатковані за часів СРСР перекручування українських власних імен і прізвищ на російський лад набули ще більшого розмаху. До цього вже традиційного джерела російськомовного перекручування українських імен і прізвищ останнім часом долучилось ще одне джерело – перекручування імен і прізвищ при написанні латиницею. В деяких випадках написання українських імен і прізвищ чужими мовами перекручування стали виникати ще й тому, що в переважній більшості українських документів їх вживають не тільки в називному, а й в інших відмінках. Якщо мати на увазі, що досконале написання власних імен і прізвищ людей різними мовами має не лише лінгвістичне, а й правовозахисне значення, то всі ці обставини змушують продовжувати обговорення шляхів удосконалення правописання імен і прізвищ різними мовами, хоча на перший погляд здається, що ніяких особливих проблем тут нема.

2. Нагадаємо, що власні імена і прізвища – це особливі, дуже специфічні найменування людей, які дозволяють індивідуалізувати, розпізнати кожну окрему людину з-поміж усіх інших людей, визначити й описати її становище і життєдіяльність у суспільстві, прослідкувати її родовід і зробити чимало інших справ. Вони (імена і прізвища) посідають особливе місце, грають особливу роль, мають особливе значення в науці, в техніці, в культурі, в судочинстві, в інших сферах і, врешті-решт, у всьому суспільному житті. Правопис жодної категорії слів, назв чи термінів не відіграє такої важливої ролі в житті людей, як правопис їх власних імен і прізвищ.

3. Однакове написання державною мовою імені і прізвища людини в усіх документах, якими їй доводиться користуватись в своїй життєдіяльності, і відповідне точне відтворення цього написання іншими мовами – це не дрібниця, як дехто думає. В усі часи, в усіх нормальних державах ідентичність написання імен і прізвищ мали велике значення для захисту авторських, суспільно-громадянських, майнових і інших прав людини. Зміна декількох або навіть однієї букви в написанні різними мовами власного імені та прізвища будь-якої людини в її документах може створити нездоланну перешкоду при захисті прав на спадок цієї людини, при одержанні нею різних привілеїв і нагород, встановленні родинних зв'язків, розв'язку інших справ, що якимось пов'язані з її життєдіяльністю і життєдіяльністю її близьких і далеких родичів.

4. За часів СРСР у пересічних українців не було потреби писати свої власні імена і прізвища латиницею, бо вони жили за “залізною завісою”, а латиницею користувались по той бік завіси, куди могло поїхати дуже мало українців. А по цей бік була узаконена “потреба” в нівеченні українських імен і прізвищ на російський лад на основі кирилиці. Широка потреба в латиниці виникла лише після набуття Україною незалежності. На сьогоднішній день українцям силоміць нав'язується думка, що правила написання українських власних назв латиницею досконало розроблені, що вони відповідають міжнародним вимогам, що вони прості, надійні і безпроблемні. З цією думкою з деяким натягом можна і погодитись, якщо мати на увазі написання за цими правилами переважної більшості власних географічних, адміністративних, виробничих, торгових та інших назв. Але якщо цю розхвалену з усіх боків систему написання українських власних назв латиницею застосувати для написання власних імен і прізвищ людей, то вона видається вже й не такою безпроблемною і досконалою. В цьому випадку основною хобою в системі написання українських власних назв латиницею є главенство самого написання над вимовою написаного. А від другорядності вимови власних імен і прізвищ пролягає прямий шлях до їх нівечення і спотворення. Найуразливішим місцем для нівечення, безперечно, є передача української букви *Г* латинською *H*. На який би лад не вимовлялась латинська буква *H* (англійський, німецький, італійський чи будь-який інший) її звучання завжди буде ближчим до української глухої приголосної *X* ніж до дзвінкої приголосної *G*. І як результат – багато українських прізвищ, написаних латиницею, при вимові стають звучати грубо і навіть непристойно. Через вживання латинського *H* на місці українського *Г* прізвище *Гамкало* фактично перетворюється в *Хамкало*, *Грюкало* – в *Хрюкало*, *Гапчук* – в *Хапчук* і т.п. А вживання букви *H* в написанні латинською мовою українських прізвищ *Гуйко*, *Гуйчук*, *Гуйван*, *Гуєнко*, *Гуєвський* надає їх звучанню такого відтінку, що й вимовляти соромно і непристойно.

При вживанні латинської букви *H* замість української *Г* в латинському написанні українських імен і прізвищ в основному беруться до уваги лише англомовні фонетичні особливості букви *H* і не враховується ще одна, далеко не другорядна, обставина – в деяких мовах, в яких використовується латинський алфавіт, буква *H* перед голосними не вимовляється. В цих мовах латинські написання багатьох українських прізвищ

сприймаються зовсім не так, як в англійській мові. Буква **Н** просто зникає, губиться (а разом з нею і буква **Г**), а відтак латинські написання українських прізвищ, що починаються на **Г** + *голосна*, втрачають властиве українській мові звучання: прізвище *Гожа* перетвориться в *Ожа*, *Гоч* – в *Оч*, *Гай* – в *Ай*, *Губа* – в *Уба*, *Гончар* – в *Ончар*, *Гук* – в *Ук*. Не зважаючи на те, що доцільність транслітерації української букви **Г** латинською **Н** має англломовне обґрунтування, така транслітерація не є досконалою і в англломовному вжитку. Наприклад, в англійській мові нема слів, які починаються на **Н** + *приголосна*. А в українській мові таких прізвищ і імен, що починаються на **Г** + *приголосна* (*Грушевський*, *Гмиря*, *Гроза*, *Гнідий* і т.п.) дуже багато, і з позицій англломовності вони здаються помилковими. На підставі сказаного можна зробити такі висновки:

а) в латинському алфавіті немає букви, фонетичні особливості якої збігались би з фонетичними особливостями української букви **Г**;

б) в українських прізвищах транслітерація української букви **Г** латинською **Н** на англломовній основі не є досконалою, а тому є джерелом спотворення і нівечення українських власних імен і прізвищ, нівечення милозвучності самої мови;

в) правила написання власних українських імен і прізвищ латиницею не повинні підлаштовуватись під якусь одну мову, що користується латинським алфавітом; вони передусім повинні базуватись на потребах української мови, на захисті її від чужомовних інтервенцій;

г) щоб усунути зазначені хиби (або незручності) в транслітерації української букви **Г** латинською **Н**, необхідно замість останньої запровадити у вжиток (для потреб української мови) спеціальну різновидність латинської букви **Г**, якій за допомогою спеціальної позначки (крапки, риски, іншого значка – тобто *Ġ*, *Ġ̄*, *Ġ̇*) надати фонетичних особливостей української букви **Г**, подібно до того, як це вже зробили для позначення пом'якшення приголосних.

5. Як вже згадувалось, ще одна незручність в написанні українських імен і прізвищ латиницею виникає через те, що в переважній більшості українських документів вони вживаються не лише в називному, але й в інших відмінках. Насамперед ця особливість створює багато складностей і незручностей в судочинстві, при міждержавній нострифікації документів про освіту та в інших випадках. Доцільно, щоб ім'я, прізвище, батьківське ім'я кожного громадянина України вживались у формі називного відмінка в усіх документах, що стосуються його життєдіяльності (свідцтва, атестати, дипломи, доручення, довідки, посвідки, угоди, накази, укази, заповіти і т. п.). Це, звичайно, потребує відповідної зміни форми типових текстів таких документів, але ж ці зміни – незначні. Ось декілька прикладів того, як можна забезпечити вживання імен і прізвищ в називному відмінку в деяких найбільш розповсюджених документах:

атестат про те, що Бака Іван закінчив навчання в ...;

диплом про те, що Чип Петро пройшов курс навчання в ... і йому присвоєна кваліфікація...;

диплом про те, що Соха Дмитро захистив дисертацію і здобув вчений ступінь ...;

посвідчення про те, що Муха Михайло є ветераном праці ...або цим свідчиться, що Муха Михайло є ветераном праці ...;

наказ про те, що Нога Ольга зарахована на роботу на посаді ...або цим наказом Нога

Ольга зараховується на роботу на посаді ...;

цим указом Пип Семен призначається послом ...;

цим указом Сіра Ганна нагороджена ...;

на зборах ... більшість присутніх проголосували за те, щоб головою ... був Кім Сергій; я, Гора Василь, заповідаю, щоб після моєї смерті повним спадкоємцем всього мого рухомого і нерухомого майна стала Гора Катерина.

Подібним чином можна вживати прізвище та ім'я в називному відмінку і в інших документах. Доцільно, щоб зразки найбільш розповсюджених документів розробив і запровадив у використання Держстандарт України.

6. Отже загалом можна стверджувати, що сучасний стан правил написання українських імен і прізвищ рідною і чужими мовами є незадовільний. В цих правилах є чимало можливостей для перекручування, спотворення, нівечення і примітивного спрощення українських імен і прізвищ, велике розмаїття яких завжди збагачувало милозвучність української мови. Власні імена і прізвища людей – це не дрібна другорядна справа, як дехто схильний думати, це дещо набагато вище і важливіше ніж власні географічні назви чи назви тварин або неживих об'єктів. Перекручування написання і фонетичних особливостей українських власних імен і прізвищ відкриває шлях до створення різних незручностей і неприємностей багатьом людям в їх повсякденному житті і фактично є проявом неповаги, чи навіть зневаги, не тільки до окремих сучасних людей, але й до їх пращурів.

Мені здається, що небажання бачити названі вище негарзди в правописанні українських власних імен і прізвищ різними мовами належить кваліфікувати як неповагу не лише до української мови, але й до українства.

Володимир Плескач

Запорізький національний технічний університет

КАЛЬКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Володимир Плескач, 2002

Аналізуються причини використання кальок в українській технічній термінології; наводяться приклади найпоширеніших термінів-кальок. Наводяться можливі способи уникнення кальок при вживанні українських технічних термінів та пропозиції щодо кращого їх використання.

The causes of loan translation (calque) usage in Ukrainian technical terminology are analyzed; the examples of the most common calque terms are given. Possible ways of refusal from loan translation usage in Ukrainian technical terms and suggestions for better term usage are provided.

Перехід до вживання української науково-технічної термінології у певних колах технічної інтелігенції викликає спротив. У людини, яка все свідоме життя на робочому місці розмовляла російською мовою і навіть зараз продовжує думати по-російськи, вживання суто українських слів замість звичних інтернаціональних термінів та типових російських кальок “ріже вухо”. У частини інженерів та науковців відсутній “мовний патріотизм”, і вони віщують занепад української культури і техніки у випадку відмови від звичної термінології. Більше того, вони погрожують Україні втратою у зв'язку з цим міжнародних зв'язків.

З цього приводу варто згадати приклад Чехії. Коли вона отримала незалежність у 1918 р., її науковці при створенні наукової термінології пішли шляхом перекладу всіх німецьких термінів, що були на той час домінуючими в Чехії, чеською мовою. Так, інтернаціональний термін “театр” став вимовлятися в них як “divadlo”, циліндр – як “valec”